

Анотації

Киндрачук Н. М. Значение НРУ в достижении независимости Украины (1989–1991 гг.): источниковедческая база исследования.

В этой статье автор рассматривает источниковедческую базу исследования роли НРУ в достижении Украиной государственной независимости: 1989–1991 гг., что дает возможность выяснить наиболее современное состояние изучения обозначенной темы на сегодняшний день и показать перспективы развития научной мысли в будущем.

Kindrachuk N. M. The value of NRU in achieving of the Ukraine independence (1989–1991). Source research materials.

In this article the author examines the source research materials of the NRU role in achieving of the Ukraine state independence (1989–1991) that makes possible to find the most up-to-date state of the study of indicated theme and show the prospects for the development of scientific thoughts in the future.

А. В. Кожанов

ПРОТИДІЯ КОМУНІСТИЧНОЇ ВЛАДИ СТВОРЕННЮ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ ПРЕСИ

Ключові слова: антирухівська кампанія, преса, компартійна пропаганда та агітація, програма НРУ.

Ключевые слова: антируховская кампания, пресса, компартийная пропаганда и агитация, программа НРУ.

Key words: antirukh campaign, press, the communist party propaganda and agitation, NRU program.

Громадсько-політична організація, а згодом і партія Рух має своє ідейне та політичне коріння, що перебуває у тісному зв'язку з традиційними національно-визвольними прагненнями українського народу. Історичне значення Народного Руху є загальновідомим, що підтверджується численними науковими публікаціями дослідників на всеукраїнському рівні. Предметом дослідження науковців стали національно-державотворчий, громадсько-політичний, культурно-освітній напрямки діяльності тощо. Однак актуальним залишається питання зародження та становлення НРУ крізь призму такого важливого суспільно-політичного інструменту, як преса. Можливість

об'єктивного аналізу змісту суспільно-політичних процесів в Україні на зламі 80–90-х років реалізується шляхом порівняння ідеологічного підґрунтя друкованих органів політичних сил, що протистоять одне одному.

Фундаментальний підхід до цієї проблеми в сучасній українській історії поки що відсутній. Певна кількість інформації з даної тематики знайшла своє відображення у монографіях Г. Гончарука [1], О. Гараня [2], В. Ковтуна [3], О. Шановської [4], Ю. Діденка [5], які простежують історію Народного Руху у контексті процесу українського державотворення і містять багатий фактичний матеріал.

Метою даної статті є аналіз преси як засобу комуністичної протидії процесу становлення НРУ.

Вперше проєкт Народного Руху, після певного доопрацювання, був опублікований 16 лютого 1989 р. у газеті «Літературна Україна» [6, с. 3]. Щотижневик був заснований 1927 р. в місті Києві під назвою «Літературна газета» як орган ВУСПП. Протягом 1941–1942 рр. видання виходило у Харкові, Луганську, Уфі, Москві й називалося «Література і мистецтво». Із 1945 р. — знову «Літературна газета», а з 1962 — «Літературна Україна». На межі 80–90-х рр. ХХ ст. газета стала альманахом Спілки письменників України, в надрах якої народився Рух. Саме громадська позиція і відстоювання національних ідеалів, які висвітлювались на шпальтах газети, гуртували патріотично налаштовану еліту.

Хоча дозвіл на публікацію проєкту програми Руху ЦК Компартії України дав, однак лише для того, щоб розпочати викривально-засуджуючу акцію за участі громадських організацій і трудових колективів.

Про масштаб антирухівської кампанії можна судити за іменами її провідників. У «Літературній Україні» за 23 лютого 1989 р. вміщено статтю, основним мотивом якої є критика ідеї створення організації. Її авторами стали п'ять академіків АН УРСР: В. Кухар (віце-президент АН УРСР), В. Скок, Б. Стогній (головний вчений секретар президії АН УРСР), Ф. Рудич (директор Інституту історії партії при ЦК Компартії України), А. Гордієнко (заступник директора Інституту філософії АН УРСР). Свою позицію вони пояснювали тим, що ідеї перебудови і так, мовляв, міцно ввійшли у свідомість народних

мас, і це знайшло своє виявлення у демократичній кампанії по виборах народних депутатів СРСР, яка охопила всю країну [8, с. 7]. Цим справа не обмежилась. Вже 27 лютого 1989 року відбулося розширене засідання президії Академії наук УРСР за участю керівників та секретарів партійних організацій наукових установ. Другим питанням засідання було «Про ставлення до проекту програми Народного Руху за перебудову». У рамках питання прозвучало ряд доповідей. Основний зміст виступів найкраще відображають наступні цитати: «Замість конструктивної роботи по перебудові всіх сфер життя радянського суспільства його автори (автори проекту програми НРУ) втягують громадськість на хиткий ґрунт перманентних дискусій...», «винесений на обговорення проект виглядає як маніфест політичних вимог, тому його слід сприймати не як програму дій, а як документ альтернативної КПРС політичної структури...», «така організація зайва і перш за все в політичному відношенні і з точки зору її організаційних можливостей...», «текст проекту програми по суті є політичним плагіатом ... позитивна частина проекту є запізнілим повторенням положень, які висунуто партією і які втілюються в життя під її керівництвом» і т. п. [9, с. 2].

Ще одним методом зменшення суспільно-політичної ваги нової організації є спроби партійного керівництва обмежити сфери функціонування Руху через його програмні документи. Зокрема у газеті Львівської регіональної організації НРУ «Віче» автор вказує на пропозиції зацікавлених сторін не торкатися у Програмі НРУ економічних питань, обмежуючись комплексом культурної політики [10, с. 2].

Апогеєм політичного піднесення НРУ став його Установчий з'їзд, що відбувся 8–10 вересня 1989 р. в Києві. Він юридично оформив організацію, обрав її керівні органи, матеріалізував ідею Руху у всеукраїнському масштабі. На сторінках «Літературної України» було відзначено, що у роботі Першого Всеукраїнського з'їзду Руху взяло участь 1109 чоловік, які представляли близько 280 тисяч активних членів НРУ, згуртованих у 1247 організаціях. Делегати, обговорюючи діяльність оргкомітету і завдання Руху, низки програмних співдоповідей з екологічних, економічних, аграрних, соціальних, міжнародних та інших проблем, вирішили прийняти програму і статут [11, с. 1].

Хоча кампанія по придушенню НРУ у зародку не дала вагомих результатів, критика з боку владних органів отримала новий поштовх. Так, стосовно установчого з'їзду НРУ у «Радянській Україні» повідомлялось, що ряд положень проекту програми організації «виявилися неприйнятними для громадськості, критично оцінені, а часом і прямо відкинуті в численних листах, що надійшли у редакцію газети, радіо і телебачення. У них підкреслювалося, що судячи з положень документу, його ініціатори прагнуть створити нову організацію, паралельну партійній, що стоятиме над органами влади, відволікти трудящих від практичних справ та залучити до затяжних дискусій і мітингів. На їх думку, Рух націлений на економічну ізоляцію республіки, не сприяючи об'єднанню зусиль трудящих у боротьбі за перебудову» [12, с. 3].

Докази антирухівської пропаганди з боку влади знаходимо також на сторінках власне рухівської преси. Зокрема, на шпальтах харківського видання НРУ «На сполох» зазначено: «З початку виникнення ідеї створення Народного Руху України за перебудову консервативна частина партійного апарату через засоби масової інформації веде шалену кампанію, спрямовану на його паплюження та дискредитацію, створення образу ворога... Крім «Літературної України» та львівської «Ленінської молоді», інші газети не друкували матеріалів Установчого з'їзду руху. Переважна більшість газет, які є органами партійних комітетів, зокрема «Правда», подають Рух в спотвореному вигляді. Його зображують як націоналістичну, екстремістську та антикомуністичну організацію. Деякі газети закликають до прямої розправи над членами Руху» [13, с. 1].

Прийняті положення програми та статуту НРУ були донесені широкому загалу громадськості на шпальтах «Літературної України» від 28 вересня 1989 р. У програмі вже не йшла мова про визнання керівної ролі Компартії, хоча певні реверанси в бік XXVII з'їзду КПРС та XIX всесоюзної партконференції ще були. Головною метою діяльності НРУ було визначено «сприяння створенню умов для гідного життя людини... побудові на Україні демократичного й гуманного суспільства, в якому буде досягнуто справжнє народовладдя, добробут народу, відродження та всебічний розвиток української нації, забезпечення національно-культурних потреб усіх етнічних груп республіки

і створення суверенної української держави, яка будуватиме стосунки з іншими республіками СРСР на підставі оновлення Союзного Договору». Так, окрім зазначеного було внесено положення щодо розв'язання релігійних проблем, згідно з яким «Рух виступає за упорядкування правового статусу поруйнованих сталінщиною української католицької та української автокефальної православної церкви» [14, с. 7].

У програмі, а особливо у Статуті, відмічено, що було утворено не партію, а саме громадсько-політичну організацію народнофронтівського типу, метою якої було об'єднання народу, громадян, організацій, національно-культурних товариств тощо.

Отже, процес зародження та ідейного оформлення НРУ став важливим надбанням громадськості завдяки періодичним виданням. Разом з тим преса стала не лише провідником ідеології організації, а й основним інструментом критики з боку влади. Друковані органи протидіючих політичних сил стали головним рушієм агітаційного та пропагандистського впливу на народні маси. Попри негативні сторони антирухівської кампанії, розгорнутої на сторінках авторитетних газет, позитивним явищем став фактор мобілізації та консолідації демократичних сил, які, врахувавши попередні недоліки власних програмних документів, змогли розширити лави своїх прихильників.

Джерела та література

1. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія: [монографія] / Григорій Іванович Гончарук. — Одеса: Астропринт, 1997. — 380 с.; іл.
2. Гарань О. В. Від створення Руху до багатопартійності: [монографія] / Олексій Васильович Гарань. — К.: Видавництво товариства «Знання» України, 1992. — 48 с. — (Сер. 1 «Час»; № 1). Гарань О. Убити дракона. З історії Руху та нових партій України: [монографія] / Олексій Гарань. — К.: Либідь, 1993. — 198 с.
3. Ковтун В. Історія Народного Руху України: [монографія] / В. Ковтун. — К.: Факт, 1999. — 407 с.
4. Гончарук Г. І. Національна ідея і Народний Рух України: [монографія] / Г. І. Гончарук, О. А. Шановська. — Одеса, Астропринт, 2004. — 172 с.
5. Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989–2002 рр.): [монографія] / Ю. В. Діденко. — Одеса: Астропринт, 2006. — 176 с.
6. Програма Народного Руху України за перебудову // Літературна Україна. — 1989. — № 7 (4312). — 16 лютого.

7. Бойко О. Народний Рух України: від виникнення ідеї масової опозиційної організації до створення її програми / О. Бойко // Людина і політика. — 2001. — № 2 (14). — С. 26–35.
8. Революційна перебудова — кровна справа народу // Літературна Україна. — 1989. — № 8. — 23 лютого.
9. Підвищувати віддачу науки, відповідальність за перебудову // Літературна Україна. — 1989. — № 9. — 2 березня.
10. Косів М. НРУ: проблеми становлення / М. Косів // Віче. — 1989. — № 2. — липень.
11. Установчий з'їзд Народного Руху України // Літературна Україна. — 1989. — № 37 (4342). — 14 вересня.
12. Відкрився установчий з'їзд // Радянська Україна. — 1989. — № 207. — 9 вересня.
13. Звернення до народу України в зв'язку з дезінформацією населення про Рух офіційною пресою // На сполох! — 1989. — № 6. — листопад. — С. 1.
14. Програма Народного Руху України за перебудову. З Установчого з'їзду Народного Руху України // Літературна Україна. — 1989. — № 39 (4344). — 28 вересня. — С. 4. Статут Народного Руху України за перебудову // Літературна Україна. — 1989. — № 39 (4344). — 28 вересня. — С. 7.

Анотації

Кожанов А. В. Протivoдействие коммунистической власти созданию Народного Руха Украины на страницах прессы.

В статье рассмотрены основные акции коммунистической власти, направленные против создания общественной организации НРУ.

Kozhanov A. V. Opposition of the communist government to the formation of NRU in the press.

The article describes the main actions of the communist government against the formation of the social organization NRU.